НОВАЯ ЭРА НАУКИ И ЗНАНИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
global-science-review.com
editor@global-science-review.com

NEMIS TILIDA PEP LOYIHASI ORQALI YOZISH KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH (10–11-SINF O‘QUVCHILARI MISOLIDA)

Gadayeva Gulnora
Buxoro davlat universiteti lingvistika (nemis tili) yo’nalishi magistranti
Buxoro, O‘zbekiston
Elektron pochta: gadayevagulnora974@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada umumta’lim maktablarining 10–11-sinf o‘quvchilarida nemis tilida yozish kompetensiyasini rivojlantirishda Goethe-Institutning *Praxiserkundungsprojekt* (PEP) yondashuvidan foydalanishning lingvodidaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. PEPning o‘qituvchi amaliyotini tadqiq etishga qaratilgan mohiyati aniqlashtirilib, yozuvni rejalashtirish, dastlabki variantni yaratish, o‘zaro fikr bildirish va matnni qayta ishlash bosqichlarini o‘z ichiga oluvchi metodik model taklif etiladi. Yozma ishlarni CEFR mezonlariga muvofiq baholash, kuzatuv va refleksiya vositalari bayon qilinadi. Maqola nazariy-metodik xarakterga ega bo‘lib, empirik tajriba natijalarini da’vo qilmaydi.

Kalit so‘zlar: nemis tili, yozish kompetensiyasi, Praxiserkundungsprojekt, PEP, Deutsch Lehren Lernen, 10–11-sinflar, jarayonga yo‘naltirilgan yozuv, Peer-Feedback, refleksiya, CEFR.

Аннотация. В статье рассматриваются лингводидактические возможности подхода *Praxiserkundungsprojekt* (PEP) Института Гёте для развития письменной компетенции учащихся 10–11-х классов при обучении немецкому языку. Предлагается методическая модель, включающая планирование текста, создание черновика, обратную связь сверстников, редактирование и рефлексию. Описаны критерии оценки письменных работ с опорой на CEFR и инструменты наблюдения. Исследование носит теоретико-

методический характер; результаты проведённого эксперимента не заявляются.

Ключевые слова: немецкий язык, письменная компетенция, PEP, обучение письму, обратная связь, рефлексия, CEFR.

Zusammenfassung. Der Beitrag untersucht die Möglichkeiten des *Praxiserkundungsprojekts* (PEP) des Goethe-Instituts zur Förderung der Schreibkompetenz von Lernenden der 10. und 11. Klassen im Deutschunterricht. Vorgestellt wird ein praxisorientiertes Modell, das Textplanung, Erstfassung, angeleitetes Peer-Feedback, Überarbeitung und Reflexion verbindet. Beobachtungsinstrumente sowie kriteriengeleitete Bewertung auf Grundlage des GER werden beschrieben. Der Beitrag ist konzeptionell ausgerichtet und berichtet keine bereits erhobenen empirischen Ergebnisse.

Schlüsselwörter: Deutsch als Fremdsprache, Schreibkompetenz, Praxiserkundungsprojekt, PEP, prozessorientiertes Schreiben, Peer-Feedback, Reflexion, GER.

KIRISH

Zamonaviy chet tili ta’limida o‘quvchining o‘rganilayotgan tilda real kommunikativ vazifani bajara olishi asosiy natija sifatida qaraladi. Ayniqsa, nemis tilida yozish (*Schreiben*) o‘quvchidan leksik va grammatik bilimlarni muayyan adresat, maqsad va matn janriga mos ravishda qo‘llashni talab etadigan murakkab faoliyatdir. 10–11-sinflarda elektron xat, taklifnoma, qisqa xabar, fikr-mulohaza yoki dalillangan kichik matn yaratish ehtiyoji ortadi. Shunga qaramay, yozuv darslarida faqat tayyor namunani ko‘chirish, gaplarni tarjima qilish yoki xatolarni belgilash bilan cheklanish yozma kommunikativ mustaqillikni yetarli darajada rivojlantirmasligi mumkin.

Yozish kompetensiyasi faqat imlo va grammatik to‘g‘rilikdan iborat emas. U mazmunni tanlash va tartibga solish, matn qismlarini mantiqiy bog‘lash, mos leksik vositalarni qo‘llash, o‘quvchining o‘z matniga tanqidiy qarashi hamda uni qayta

tahrirlash ko‘nikmalarini ham qamrab oladi. Yevropa tillarini bilishning umumyevropa kompetensiyalari tizimi — CEFRning 2020-yilgi qo‘shimcha jildida A2 darajada sodda bog‘lovchilar orqali birlashtirilgan gaplar, B1 darajada esa tanish mavzularda izchil bog‘langan matnlar tuzish ko‘rsatkichi berilgan [3]. Biroq sinf raqami til darajasini avtomatik belgilamaydi: vazifalar o‘quvchilarning kirish diagnostikasiga ko‘ra A2 yoki B1 ko‘rsatkichlariga moslashtirilishi kerak.

Maqolaning maqsadi Goethe-Institutning *Deutsch Lehren Lernen* (DLL) dasturidagi PEP yondashuvi asosida 10–11-sinf o‘quvchilarining nemis tilida yozish kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan kuzatiladigan, qayta tekshiriladigan va refleksiyaga asoslangan metodik modelni ishlab chiqishdir. Tadqiqotda nazariy manbalarni qiyosiy tahlil qilish, lingvodidaktik modellashtirish va baholash mezonlarini operatsionallashtirish usullaridan foydalanildi.

PEP YONDASHUVINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

PEP (*Praxiserkundungsprojekt*) Goethe-Institutning DLL dasturida o‘qituvchi o‘z mashg‘ulotini muayyan savol asosida o‘rganadigan amaliy tadqiqot shaklidir. U bevosita o‘quvchilar bajaradigan loyiha topshirig‘i bilan tenglashtirilmaydi: PEPning tadqiqotchisi, avvalo, o‘qituvchining o‘zi bo‘lib, o‘quvchilarning faoliyati va ularning ishlari kuzatuv hamda tahlil manbai sifatida xizmat qiladi. Goethe-Institut PEPni darsni tizimli kuzatish, baholash va zaruratga ko‘ra o‘zgartirish imkoniyati bilan bog‘laydi [1]. M. Legutkening «10 Schritte zum Praxiserkundungsprojekt» qo‘llanmasida tadqiqot savolini tanlash, vaziyatni baholash, ma’lumot yig‘ish, natijalarni muhokama qilish va hujjatlashtirish ketma-ketligi tavsiya etilgan [2].

Yozish kompetensiyasi bo‘yicha PEP doirasida e’tiborni aniq pedagogik muammoga qaratish samaraliroq. Masalan, «O‘quvchilar matnini qayta ko‘rib chiqmaydilar» degan kuzatuv tadqiqot savoliga aylantiriladi: *Wie verändert sich die Qualität der Schülertexte, wenn ich zwischen Erstfassung und Überarbeitung ein angeleitetes Peer-Feedback einsetze?* («Dastlabki va tahrirlangan matn o‘rtasida

mezonli o‘zaro fikr-mulohaza joriy etsam, o‘quvchilar matnining sifati qanday o‘zgaradi?»). Bu savol bir pedagogik o‘zgarishni — yo‘naltirilgan *Peer-Feedback*ni — kuzatiladigan natija bilan bog‘laydi.

DLL dasturining «Aufgaben, Übungen, Interaktion» modulida yozish jarayonlari, yozma topshiriqlar va hamkorlikdagi yozuv alohida ko‘rib chiqiladi [4]. Ikkinchi tilni o‘rgatishda yozma nutq bo‘yicha K. Hyland matn janrini tushunish, rejalashtirish va qayta ishlash strategiyalariga e’tibor qaratadi [5]. K. Hyland va F. Hyland fikriga ko‘ra, qayta aloqa yozuvni o‘rgatishda muhim vosita bo‘lsa-da, uning samarasi mazmuni, tashkil etilishi va o‘quvchi undan qanday foydalanishiga bog‘liq [6]. Shunday qilib, PEPga jarayonga yo‘naltirilgan yozuv va mezonli qayta aloqani kiritish nazariy jihatdan asoslanadi.

10–11-SINFLAR UCHUN PEP ASOSIDAGI METODIK MODEL

Taklif etilayotgan model bir sinfdagi uch-to‘rt haftalik o‘quv sikliga mo‘ljallangan. Dastlab o‘qituvchi o‘quvchilarning boshlang‘ich yozma ishlarini bir xil mezonlar asosida o‘rganadi; so‘ng tanlangan usulni bir necha darsda sinaydi va dastlabki hamda tahrirlangan variantlarni qiyoslaydi. Mazkur ketma-ketlik Goethe-Institutning rasmiy, o‘zgarmas PEP «qolipi» emas, balki uning tamoyillarini maktab sharoitiga moslashtiruvchi mualliflik metodik taklifidir.

Birinchi bosqich — diagnostika va PEP savoli. O‘quvchilar «Meine Zukunftspläne» yoki «Ein Umweltproblem an unserer Schule» mavzusida darajasiga mos qisqa matn yozadilar. O‘qituvchi matnning mazmuni, tuzilishi, leksikasi, grammatikasi va kommunikativ vazifaga mosligini baholaydi. Masalan, o‘quvchilar fikrlarini alohida gaplarda berishi, sababni *weil* bilan asoslay olmasligi yoki murojaat shaklini adresatga mos tanlamasligi mumkin. Shundan keyin kuzatiladigan bitta muammo tanlanadi.

Ikkinchi bosqich — rejalashtirish (Planung). O‘qituvchi A2 uchun shaxsiy elektron xat, B1 uchun esa kichik fikr bildirish matni kabi aniq janrni belgilaydi. Rejada kimga, nima maqsadda va qanday hajmda yozilishi, zarur til tayanchlari va

baholash mezonlari ko‘rsatiladi. O‘quvchilarga *zuerst, dann, außerdem, weil, deshalb, zum Schluss* kabi bog‘lovchi vositalar va matn tuzilishi namunalari taqdim qilinadi. Bular tayyor matnni ko‘chirish uchun emas, mustaqil yozuvni qo‘llab-quvvatlash uchun xizmat qiladi.

Uchinchi bosqich — dastlabki variant (Erstfassung). O‘quvchilar mavzu bo‘yicha mustaqil yozadilar. O‘qituvchi har bir xatoni darhol tuzatmaydi; avvalo, fikrning tushunarliligi, adresat va matn janriga muvofiqligini kuzatadi. Dastlabki variant saqlanadi, chunki keyingi o‘zgarishlarni aniqlash uchun aynan shu hujjat kerak bo‘ladi.

To‘rtinchi bosqich — yo‘naltirilgan o‘zaro baholash (angeleitetes Peer-Feedback). O‘quvchilar juftlikda matn almashib, uchta savolga javob yozadilar: *Ist das Ziel des Textes klar? Sind die Gedanken logisch verbunden? Welche Stelle sollte genauer erklärt werden?* O‘qituvchi «ikki kuchli tomon va bir aniq taklif» tartibini qo‘llashi mumkin. Fikr-mulohaza shaxsga emas, matnga qaratiladi; mazmunsiz «yaxshi» yoki faqat xatolar ro‘yxati bilan cheklanilmaydi.

Beshinchi bosqich — qayta ishlash (Überarbeitung). O‘quvchi olingan takliflarni saralab, matnni qayta yozadi. O‘zgartirilgan joylarni belgilash yoki qisqa *Änderungsprotokoll* yuritish muhim: *Ich habe die Einleitung ergänzt; ich habe zwei Sätze mit weil verbunden.* Shu tariqa tahrir shunchaki imlo tuzatishdan iborat bo‘lmay, fikrni rivojlantirish va matnni yaxlitlashtirish jarayoniga aylanadi.

Oltinchi bosqich — tahlil va refleksiya (Auswertung und Reflexion). O‘qituvchi dastlabki va qayta ishlangan variantlarni umumiy rubrika bo‘yicha solishtiradi, kuzatuv varaqalarini ko‘rib chiqadi va o‘quvchilardan qisqa fikr oladi. PEP xulosasida nima o‘zgargani, nimasi o‘zgarmagani hamda keyingi darsda qanday metodik tuzatish kiritilishi aniq qayd etiladi.

AMALIY TOPSHIRIQ VA MATNLARNI BAHOLASH

10-sinf uchun tavsiya etiladigan vazifa: *Schreibe eine E-Mail an deine deutsche Austauschpartnerin. Erzähle von einem Schulprojekt und lade sie zur*

Teilnahme ein. O‘quvchi muloqot maqsadini ko‘rsatishi, loyiha mazmunini qisqacha bayon qilishi va taklifni aniq ifodalashi kerak. 11-sinf uchun vazifa murakkablashtiriladi: *Sollte unsere Schule mehr digitale Hausaufgaben einsetzen? Schreibe deine Meinung und begründe sie mit zwei Argumenten.* Bu yerda fikr, dalil va yakuniy xulosaning izchilligi kuzatiladi. Vazifalarning hajmi va til murakkabligi real kirish darajasiga qarab belgilanadi.

Quyidagi misollar tadqiqotdan olingan real ishlar emas, metodik modelni ko‘rsatish uchun muallif tomonidan tuzilgan namunalar hisoblanadi. **Dastlabki variant:** *Wir machen ein Projekt. Das Projekt ist gut. Viele Schüler helfen. Wir lernen Deutsch.* **Tahrirdan keyingi mumkin bo‘lgan variant:** *Unsere Klasse organisiert ein Umweltprojekt. Viele Schülerinnen und Schüler machen mit, weil wir den Schulhof sauberer machen möchten. Außerdem schreiben wir kurze Informationen auf Deutsch.* Ikkinchi variantda mavzu aniqlashgan, sabab va qo‘shimcha axborot *weil* hamda *außerdem* vositalari bilan bog‘langan. Lekin bu farqni PEPning tajribada isbotlangan natijasi deb emas, tahrir jarayonida kuzatilishi mumkin bo‘lgan o‘zgarish namunasi deb baholash zarur.

Yozma kompetensiyani baholash uchun quyidagi mezonli rubrika tavsiya etiladi (har bir mezon 0 dan 4 ballgacha; jami 20 ball): **(1)** kommunikativ vazifa va mazmunning to‘liqligi; **(2)** matnning mantiqiy tuzilishi hamda bog‘lanishi; **(3)** lug‘at tanlovi va uslubiy moslik; **(4)** grammatik-imloviy aniqlik; **(5)** adresat va matn janriga muvofiqlik. 0 ball — talab bajarilmagan; 1 — jiddiy cheklangan; 2 — qisman bajarilgan; 3 — asosan bajarilgan; 4 — izchil va yetarli darajada bajarilgan. Bu rubrika CEFR tavsiflariga tayangan holda maktab amaliyoti uchun ishlab chiqilgan soddalashtirilgan vosita bo‘lib, rasmiy CEFR ball jadvali emas.

Baholash faqat yakuniy matnga tayanmasligi kerak. O‘quvchining reja tuzishi, fikr-mulohazadan foydalanishi, qayta tahrirlashi va mustaqil qaror qabul qilishi ham kuzatuv daftarida qayd etiladi. Bunda *Erstfassung – Feedbackbogen – Zweitfassung – Reflexionsblatt* ketma-ketligi o‘quvchi portfelining asosiy dalillarini

tashkil etadi. O‘quvchilarning ism-shariflari anonim kodlar bilan almashtirilishi, yozma ishlarni tadqiqot maqsadida ishlatishda tegishli rozilik va maktab qoidalari inobatga olinishi lozim.

MUHOKAMA VA METODIK TAVSIYALAR

PEP yondashuvining afzalligi o‘qituvchiga «o‘quvchilar yaxshi yozmoqda» kabi umumiy taassurot o‘rniga dalilga tayangan savol qo‘yish imkonini berishidadir. Masalan, qayta ishlangan matndagi yangi mazmuniy birliklar, mantiqiy bog‘lovchilar, tuzatilgan xatolar va o‘quvchi qabul qilgan takliflar sanalishi mumkin. Ayni paytda matnlarning ikki variantini solishtirishning o‘zi usulning mutlaq samaradorligini isbotlamaydi: topshiriqlar murakkabligi, yozuvga ajratilgan vaqt, o‘qituvchi yordami va o‘quvchining dastlabki darajasi natijaga ta’sir etishi ehtimoli bor. Shu sababli turli matnlar uchun bir xil rubrikadan foydalanish, imkon bo‘lsa, mustaqil ikkinchi baholovchini jalb qilish hamda keyinroq o‘xshash yangi topshiriq berish tavsiya etiladi.

Yuqori sinflarda PEPni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun o‘qituvchi faqat bitta o‘zgaruvchini tanlashi, topshiriqni haddan tashqari murakkablashtirmasligi, o‘quvchilarga xushmuomala va aniq fikr bildirishni o‘rgatishi hamda refleksiyaga vaqt ajratishi lozim. Peer-Feedback o‘qituvchi izohini to‘liq almashtirmaydi; aksincha, o‘quvchini matn sifati haqida mustaqil mulohaza yuritishga undovchi qo‘shimcha vositadir. Dastlabki darajasi pastroq o‘quvchilar uchun tayanch iboralar, matn rejasi va qisqa namunalar berilishi, rivojlangan guruhlar uchun esa dalillash va uslubiy moslik talabi kuchaytirilishi maqsadga muvofiq.

XULOSA

Goethe-Institutning Praxiserkundungsprojekt yondashuvi 10–11-sinf nemis tili darslarida yozish kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha o‘qituvchi faoliyatini izchil tadqiq etishga imkon beruvchi metodik asosdir. Uning ahamiyati o‘quvchilarni shunchaki «loyiha bajarish»ga jalb etishda emas, balki yozuvni o‘rgatishdagi aniq muammoni savolga aylantirish, bitta pedagogik usulni sinab

ko‘rish, o‘quvchi matnlaridagi o‘zgarishlarni qayd etish va dalillarga asoslanib darsni takomillashtirishda namoyon bo‘ladi.

Taklif etilgan modelda dastlabki yozuv, yo‘naltirilgan o‘zaro fikr-mulohaza, qayta tahrir va refleksiya yaxlit siklni tashkil qiladi. Modelning metodik qimmati faqat grammatik xatolarni kamaytirishga emas, balki mazmunni rivojlantirish, matn kogerentligini ta’minlash, adresatga mos yozish va o‘z yozma faoliyatini nazorat qilishga yo‘naltirilganidadir. Kelgusida ushbu modelni sinf sharoitida dastlabki va keyingi mustaqil yozma ishlar, mezonli baholash va refleksiya ma’lumotlari orqali tekshirish zarur. Shundagina PEPning yozish kompetensiyasiga ta’siri haqida empirik asoslangan xulosalar chiqarish mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Goethe-Institut Usbekistan. *Was ist DLL?* https://www.goethe.de/ins/uz/de/m/spr/eng/dll/dll.html
2. Legutke, M. (2012). *10 Schritte zum Praxiserkundungsprojekt (PEP).* Goethe-Institut. https://www.goethe.de/resources/files/pdf182/dll_10schrittezumpep.pdf
3. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment — Companion Volume.* Strasbourg: Council of Europe. https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/cefr-companion-volume-and-its-language-versions
4. Goethe-Institut. *DLL 4: Aufgaben, Übungen, Interaktion.* https://www.goethe.de/ins/us/de/unt/for/dll/d04.html
5. Hyland, K. (2003). *Second Language Writing.* Cambridge: Cambridge University Press.
6. Hyland, K., & Hyland, F. (2006). Feedback on second language students’ writing. *Language Teaching*, 39(2), 83–101. https://doi.org/10.1017/S0261444806003399

7. Funk, H., Kuhn, C., Skiba, D., Spaniel-Weise, D., & Wicke, R. E. *DLL 04: Aufgaben, Übungen, Interaktion.* Stuttgart: Klett Sprachen.